

This collection of essays is a striking response to the crisis of contemporary Western Armenian. It offers articles from multiple, heterogeneous perspectives, written by experts who have both theoretical and instructional experience and articulate views ranging from the importance of creating linguistic communities to the use of creative writing in language classrooms. Even the most visionary article also offers some strikingly innovative yet practical suggestion. The broader public of the Armenian diaspora and in particular its language teachers, school trustees and administrators, as well as writers, can and must learn from it.

KHACHIG TÖLÖLYAN, *Wesleyan University*

Western Armenian's future is one of the most frequently debated topics in contemporary discussions of the Armenian diaspora. Reaching beyond the sensationalism that often frames the discourse of language vitality, this compelling collection of essays opens up new approaches to Western Armenian instruction, training, and transmission. The result is a fabulous volume that will become an integral resource for educators, researchers, and language activists.

TALAR CHAHINIAN, *University of California, Irvine*

Modern Western Armenian is considered an endangered language by UNESCO. Today Western Armenian is essentially a Diaspora language which was dramatically impacted by the Armenian Genocide of 1915. The post-Genocide period has posed a great challenge to the continued vitality of this important language. For the past few years, scholars have discussed how to best teach Western Armenian and to transmit the language to future generations. This volume brings together experts in the field of Western Armenian who focus on theoretical questions as well as practical suggestions in dealing with outdated pedagogical approaches. The volume presents the latest research in the field of language acquisition, which benefits from theoretical and practical approaches in the field of teaching minority languages in a diasporic situation.

BEDROSS DER MATOSSIAN is an Associate Professor of Middle East History at the University of Nebraska, Lincoln. He is the President of the Society for Armenian Studies (SAS) and the author of award winning book *Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2014) and the co-editor of *Routledge Handbook on Jerusalem* (Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018).

BARLOW DER MUGRDECHIAN is Berberian Coordinator of the Armenian Studies Program and Director of the Center for Armenian Studies at California State University, Fresno. He is the general editor of the Armenian Series of the Press at California State University, Fresno. He is the editor of *Between Paris and Fresno: Armenians Studies in Honor of Dickran Kouymjian* (Costa Mesa, CA: Mazda Press, 2008). He is a former President of the Society for Armenian Studies (SAS).

The Press
at California State University, Fresno

<http://www.thepressatcsufresno.org/>

Der Matossian &
Der Mugrdechian

Western Armenian in the 21st Century:
Challenges and New Approaches

Western Armenian in the 21st Century: Challenges and New Approaches

Edited by

Bedross Der Matossian & Barlow Der Mugrdechian

WESTERN ARMENIAN IN THE 21ST CENTURY: ISSUES OF “THINKING” AND “CREATING” IN ARMENIAN

HRATCH TCHILINGIRIAN

The complex and multidimensional problems related to the vitality of Western Armenian as a language and the search for solutions have been a serious concern in recent years. A number of community cultural and educational leaders, activists, and experts in the Diaspora, who are concerned about the future of Western Armenian, have been engaged for some time in the process of tackling these issues. Indeed, the future of Western Armenian, which was classified as an “endangered language” by UNESCO in 2010, has become one of the most critical questions discussed in Armenian society and the media.

In addition to the decline of the number of Western Armenian speakers, there are other critical factors. For instance, Talar Chahinian, a lecturer at the University of California, Irvine, points out that the “administrative use of the [Armenian] language” is also diminishing to “symbolic” levels, “as more and more diasporan institutions and organizations turn their operations bilingual.”¹ Meanwhile, newspapers and the media, traditionally the bastions of the vitality of Western Armenian, are also in steady decline. Armenian-language newspapers in the Middle East, for example, especially in Lebanon—once considered the “Mother of Diasporas”—have been facing three major problems in at least the last three decades: (a) steadily declining readership, (b) extreme financial limitations, and as a consequence, (c) lack of organizational infrastructure for gathering, writing, and publishing information and news. Indeed, the future of Western Armenian-language media in the Diaspora

¹ Talar Chahinian, “Western Armenian in Peril: UNESCO’s Recognition and the Question of Contemporary Literature in the Exilic Language,” *Asbarez (online)*, August 4, 2010. <http://asbarez.com/83944/western-armenian-in-peril-unescos-recognition-and-the-question-of-contemporary-literature-in-the-exilic-language/> (Accessed July 5, 2018).

depends as much on socio-economic variables that are beyond the control of the community as it does on the determination and dedication of a handful of publishers, editors and writers.² In 2018, there are only 9 daily (6 of them political party organs) and 10 weekly (6 of them party organs) Western Armenian print newspapers published in the Diaspora. It is estimated, for instance, that the one-million strong Armenian community in the United States has less than 10,000 readers of Armenian newspapers. Most probably, there are more readers of online Armenian media. The problem is not peculiar to Armenians.

It is critical to look at the issues related to Western Armenian from the wider perspective of global realities. UCLA professor of geography Jared Diamond, who has studied over three dozen traditional, small-scale societies, writes:

Sadly, languages are now vanishing more rapidly than at any previous time in human history. If current trends continue, 95% of the languages handed down to us from the tens of thousands of years of history of behaviorally modern humans will be extinct or moribund by the year 2100.... Each language is the vehicle for a unique way of thinking and talking, a unique literature, and a unique view of the world. Hence looming over us today is the tragedy of the impending loss of most of our cultural heritage, linked with the loss of most of our languages.³

Even as there are staggering 7,000 distinct languages spoken around the world today, there are only 9 “giants,” as Diamond calls them, “each the primary language of 100 million or more people, account[ing] for over one-third of the world’s population.” They are—by order of the number of speakers—Mandarin (spoken by some 700 million Chinese), Spanish, English, Arabic, Hindi, Bengali, Portuguese, Russian, and Japanese. Nevertheless, fifty percent of the languages spoken around the world have a couple of thousand speakers and many of them between 60-200 speakers only. “If we relax our definition of ‘big languages’ to mean the top 70 languages,” adds Diamond, that is, “the top 1% of all languages—then we

² Hratch Tchilingirian, “Crisis Without Borders: Armenian Media in the Middle East,” *Armenian International Magazine*, July 1999, Volume 10, Number 7: 37 & 39. <http://oxbridgepartners.com/hratch/index.php/publications/articles/86-crisis-without-borders-armenian-media-in-the-middle-east> (Accessed July 5, 2018).

³ Jared Diamond, *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?* (New York: Viking, 2012), 370.

have encompassed the primary languages of almost 80% of the world's people."⁴

Geographically speaking, the distribution of languages is uneven around the globe. Some "10% of the world's area contains half of its languages."⁵ Russia, Canada and China—the world's three largest countries with millions-of-square-miles—"have only about 100, 80, and 300 native languages respectively." Yet, New Guinea and Vanuatu, with areas of only 300,000 and 4,700 square miles respectively, "are at the extreme high-end of language diversity, where there are about 1,000 and 110 native languages respectively."⁶

Linguists explain this vast geographical variation in language diversity by pointing out ecological, socio-economic, and historical factors. "Language diversity correlates with numerous potentially explanatory factors," Diamond pointed out, "but these factors are in turn correlated with each other." More relevant to the issue of viability of Western Armenian, he underlines the obvious, that "a speech community's viability increases with its number of people: a language spoken by only 50 people is more likely to disappear, due to its speakers all dying or abandoning their language, than is a language spoken by 5,000 people." There are two more important factors: on one hand, a "more self-sufficient and sedentary speech community within a small area," has a better chance of keeping their language vital, as they have less "need to move periodically or to trade for necessities with other peoples;" on the other hand, a speech community is more likely to lose vitality in "an economically diverse area" which could support many different language communities, each with its own specific subsistence economy adapted to a different local ecology."⁷ Indeed, Western Armenian spoken in the Diaspora is impacted by these universal factors.

Against this brief background, this introduction to an extensive Western Armenian report below will present the key points of the discussions and suggestions made at a first-in-its-kind conference/workshop on "Western Armenian in the 21st century," held in University of Oxford in January 2016.⁸ For the first time in the history of the university, the entire conference, all the panels and deliberations over

⁴ Ibid, 372.

⁵ Ibid, 376.

⁶ Ibid, 376-7.

⁷ Ibid.

⁸ For details about the programme and the participants, see <http://westernarmenian21s.wix.com/oxford> (Accessed July 5, 2018).

a two-day period were conducted exclusively in Western Armenian. The rationale of the organizers was simple: it is only fitting to discuss and clarify the issues, problems, and suggested solution of Western Armenian language in Western Armenian. Therefore, so is the conference report presented here. The conference was organized by the Armenian Studies in Oxford, with the financial support of the Calouste Gulbenkian Foundation. Unlike other recent initiatives dedicated to Western Armenian,⁹ this gathering was not about methodological, technical or theoretical issues, but focused on issues and problems of “thinking” and “creating” in Western Armenian in the context of current realities in the Armenian Diaspora and their effects on the language. As such, this was not an academic conference in the traditional sense, but a practical workshop. The majority of the participants were writers, intellectuals, media representatives, publishers and some professionals and academics—about 30 participants from the Middle East, Europe, North America and writers in Western Armenian who live in Armenia. The intention was to take a small step towards a new thinking and new direction.

The political and socio-economic realities and circumstances imposed, willingly or unwillingly, in the 21st century have an impact on the prospects of Western Armenian. Beyond speaking and teaching the language, the future of Western Armenian is determined by its vitality as a spoken language. During the deliberations in Oxford, it became very clear that one of the most critical nodes or aspects for the vitality of Western Armenians is having a *critical mass*¹⁰ of writers, intellectuals, artists, newspaper editors, journalists, book publishers, in short, a considerable number of “producers” (creators) and “consumers” of Western Armenian culture. It was suggested that, in the post-modern, globalized diasporic life, it would take a serious number of thinkers, speakers, readers and producers of culture to keep Western Armenian

⁹ Such as the ones under the auspices of the Calouste Gulbenkian Foundation’s Armenian Communities Department or the Catholicosate of Cilicia; see, for instance, “A Conversation About the Urgency of Language Education,” <https://gulbenkian.pt/armenian-communities/2018/01/11/conversation-urgency-language-education/> (Accessed July 5, 2018);

«Արեւմտահայերէնի Պաշտպանութեան Յանձնաժողով», <http://www.armenianorthodoxchurch.org/archives/21203> (Accessed July 5, 2018).

¹⁰ Hagop Gulludjian, who teaches Western Armenian at UCLA, has extensively discussed aspects of this notion in his public and academic discourse (<http://asbarez.com/96806/why-teach-our-kids-armenian/>).

vital. Indeed, historically, such a critical mass existed in the pre-Genocide Ottoman Empire, as observed by Vahe Oshagan,¹¹ where some 4,000-5,000 individual Armenian intellectuals, a relatively small number compared to the Armenian population, created, lived and spread Western Armenian thinking, literature and culture.

The preservation of the vitality of Western Armenian, as such, is critically connected to the issue of *cadre* or human resources. Obviously, as throughout the past decades, today a group of intellectuals keep Western Armenian vital. Despite all difficulties in the past and current problems, one important reality in Armenian national life is the fact that Western Armenian is a daily spoken language and still used by a considerable number of speakers. Nevertheless, it is critical on the programmatic agenda to give priority not only to the maintenance of the “critical mass” of Western Armenian speakers, but to policies that would strengthen, develop and expand the *mass* of “creators” and “consumers” of Western Armenian. For decades, the language has been turned into an ideological leitmotif in national discourse, especially in the Diaspora. Equal attention should be given to the other side of the coin: that is, the “mediators” of the language: the writers, intellectuals, “creators” in the language. In the 21st century, the “mediator,” the intellectual lives in a world with many challenges. For instance, living in a fast-moving digital age provides vast opportunities, but also expensive challenges. Admittedly, not all problems could be solved at the same time or with equal priority.

One of the greatest challenges in diasporic life is how to make the language part of daily living. While teaching and learning the language are essential, they cannot be ends in themselves. Speaking Western Armenian has to be a *living* experience. Generally speaking, the missing node in the Diaspora today is institutional solutions to local problems. There are many individuals who resolve many problems in their communities through their personal intellectual, financial, or organizational means. But long-term solutions require serious resources which are beyond the means of individual persons, that is, solutions and structures that only institutions can bring to life. Moreover, serious collective thinking is required about the creation of new institutions that would be capable of meeting the

¹¹ Vahe Oshagan, the noted writer, poet and literary critic, had made this observation years ago during a conversation with Khachig Tölölyan, who mentioned this during the discussions in Oxford.

cultural and educational needs of Diaspora communities in the coming decades.¹²

Indeed, the lack of adequate structures and intuitions in the Diaspora that would transmit reliable information and knowledge about Western Armenian language, literature and culture was a recurring theme during the deliberations in Oxford. A number of practical suggestions were made towards the process of finding solutions in the coming decades:

- in order to develop precise policies on key issues, create an analytical center or a virtual research institution where it would be possible to study and analyze the status of Western Armenian and its related issues in their global context and based on facts.

- start a specialized journal or digital platform to exchange ideas and discuss issues on an on-going basis.

- prepare new publications (content) to create interest in the language for teenagers and young people in order to make Western Armenian part of their lives and daily activities.

- in order to provide modern linguistic tools, create a number of Western Armenian language and grammar databases and platforms for wider public use. These could include: (1) a new explanatory-historical dictionary (like the Oxford English Dictionary, which includes 600,000 words used in the English language in the last millennium); (2) an exhaustive database of Western Armenian grammar, which could be a primary source and tool, for example, for the preparation of local textbooks, audio-books and digital learning apps; (3) an authoritative dictionary of modern Western Armenian for students, scholars and home use; (4) a practical and authoritative dictionary for learning Western Armenian in institutions of higher education (Advanced Learner's Dictionary), and other primary authoritative resources that have lasting value and usefulness.

¹² For a discussion of a wider context, see Hrach Tchilingirian, "Could Armenians remain a global nation with a broken homeland?" *EVN Report*, September 16, 2017, <https://www.evnreport.com/raw-unfiltered/could-armenians-remain-a-global-nation-with-a-broken-homeland> (Accessed July 7, 2018).

- taking into consideration the war in Syria since 2011 and its consequences for Western Armenian, the Syrian-Armenian communities—for instance in Armenia, North America, Europe—should be supported in an organized and well-thought out manner in order to preserve the vitality of spoken Western Armenian in their new settlements. Indeed, the presence of newly arrived members in these well-established communities could become a catalyst to restore and promote the natural use of Western Armenian.

- use electronic resources as platform for Western Armenian language. The preferred digital methods of communication for the new generation are widespread and easily accessible. New written, audio and audio-visual materials could be easily disseminated through new and relatively inexpensive technologies.

- encourage the use of existing and new digital tools, such as spell checkers and Armenian keyboards to encourage use of Western Armenian for online correspondence and social networking. For example, reportedly Latin letters are especially popular among those who have difficulty using a keyboard, as such, Armenian keyboards need to be visible, downloadable, or editable.

Particular attention during the workshop in Oxford was given to two nodes that are critical to the vitality of Western Armenian: newspapers, both print and digital, and publishers, which not only use the language and keep it alive, but also create and develop important content. After extensive discussions, a number of practical suggestions were made to tackle some of the perennial problems facing these two sectors.

The Western Armenian language media could:

- help create an agenda of national and community issues for discussion rather than just report or reprint news from Armenia and other sources. The media should serve as a forum for exchange of ideas and lively discussions.

- maintain a literary language, but also consider using the everyday spoken language of the readers or the potential readers; make the language inviting and accessible rather than a burden to comprehend.

- give larger space to real-life issues of the readers, especially the youth and young readers.
- create newspaper-student and newspaper-youth contacts, for example, reading Armenian newspaper in the classroom, summer internship programs for young people, etc.

As for the handful of Armenian publishers in the Diaspora, which are in great decline, the suggestions revolved around the opportunities that new digital technologies provide. For instance,

- prepare and publish attractive books in Western Armenian for children, teens and young people, including digital publications for tablets and smart phones.
- develop Western Armenian digital books on a consumer market basis, that is, based on the interests that the readers have or create interest in a variety of subjects that are relevant to them. This might lead, for instance, to an Armenian version of Amazon.com.
- create a website or a digital newsletter for notifications about new Armenian books and translations, where one can see, explore and order new publications. Such a project can also serve as a virtual meeting place for authors and readers, as well as literary and academic circles.

It is encouraging to see that the Armenian Communities Department of the Calouste Gulbenkian Foundation is already targeting and funding the implementation of some of the suggestions made in Oxford. It is hoped that other major Armenian organizations and foundations would contribute to such endeavors that aim to keep Western Armenian a living language in the Diaspora. Institutional engagement and assistance are critical to the process of strengthening the critical mass of creators and consumers of Western Armenian language and culture.

The complex issues and concerns of Western Armenian have no easy solutions. Western Armenian has many problems, but also many practical suggestions and views about the “solutions”—from different directions and differing circles. One thing is clear: comprehensive study, analysis and practical solutions to the concerns of Western Armenian require a

continued process of engagement by all stakeholders or new structures that would ensure adequate attention to the issues for the coming decades. In this process, the close cooperation of community leaders, intellectuals, experts and affected members of the community are essential. Realistic solutions require serious financial and human resources. It would be virtually impossible to expect serious achievements without the support of community leaders and structures. Myrna Douzjian of the University of California, Berkeley, writing in the context of the Armenian community in the United States, puts it bluntly: “We need to put our money where our mouth is. No serious educational effort succeeds without major financial and moral investment.”¹³ It would take experienced institutions or newly created and well-planned structures to implement new initiatives dedicated to Western Armenian.

Many in the Diaspora believe that the Armenian Government should also be concerned about the future of Western Armenian and provide adequate support. This is in the background of the hotly debated issue of orthography that intellectuals in Armenia and the Diaspora have been engaged in since Armenian independence. It is argued that the legal basis for Armenian state support for Western Armenian is the “Armenian Language Law,” which guarantees the protection of the Armenian language outside Armenia’s borders.¹⁴ Nevertheless, there is an ongoing debate about the level, extend and scale of Armenian government involvement not only in matters of language, but generally in the affairs of communities in the Diaspora.

Finally, I believe, the future of Western Armenian is not as bleak as sometimes it is presented. New technologies inspire a lot of hope. Perhaps the day will come when “Araxi” and “Sirun,” future Armenian digital personal assistants, will join their digital cousins “Alexa” (Amazon) and “Siri” (Apple)—they would understand and speak Western Armenian and perpetuate the language for many generations to come. This may not happen in our lifetime, but it looks feasible in the age of the Fourth Industrial Revolution, where innovation, Artificial Intelligence and new

¹³ Myrna Douzjian, “Why Teach Our Kids Armenian?,” *Asbarez* (online) July 2, 2011, <http://asbarez.com/96806/why-teach-our-kids-armenian/> (Accessed July 7, 2018).

¹⁴ «Հայաստանի Հանրապետությունն աջակցում է իր սահմաններից դուրս բնակվող հայերի շրջանում հայոց լեզվի պահպանմանը և տարածմանը»: ՀՀ *Օրենքը Լեզվի Մասին* (1993), <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=90418>.

10 Hrach Tchilingirian

technologies are blurring the boundaries between the physical, digital, and biological spheres.

UNIVERSITY OF OXFORD

Արեւմտահայերէնը 21րդ դարուն

Քննարկումներ արեւմտահայերէնով «մտածելու» եւ
«ստեղծագործելու» հարցերուն շուրջ.
համաժողով/աշխատանոց, Օքսֆորտ,
21-23 Յունուար 2016¹⁵

Քննարկումներու ամփոփում եւ առաջարկներ*

*Արեւմտահայերէնի ներկայ «աշխարհագրութիւնը». Աշխարհ-
աքադաքական տազնապներու հետեւանքները եւ տնտեսական-
ընկերային մաքառումներու ազդեցութիւնը արեւմտահայերէն
մշակոյթի ներկային ու գալիք տասնամեակներուն վրայ:*

Մտահոգութիւններու քննարկումները կեդրոնացան հիմնա-
կան երեք կէտերու վրայ՝ ա) կարելորագոյն օղակը կազմող
ներկայ սերունդը, մանաւանդ նոր սերունդը, բ) լեզուի
օգտագործումի վայրն ու միջավայրը (աշխարհագրութիւնը) եւ գ)
լեզուի իմացութեան ու գործածութեան մակարդակները:

Երբ լեզուաբանները ուսումնասիրութիւններ կընեն, լեզուի մը
աստիճանացոյցին (register) մէջ նկատի կ'առնեն ոչ միայն գրական
մակարդակի վրայ օգտագործուած լեզուն, այլ անհրաժեշտօրէն
նաեւ այդ լեզուին բարբառները, ամէնօրեայ՝ փողոցը խօսուած եւ
ընդհանրապէս խօսակցական լեզուն: Այսօր արեւմտահայերէնի
կենսունակութեան մասին երբ խօսինք, պէտք է նաեւ նկատի
ունենանք նման մակարդակներ: Օրինակ՝ կան տակաւին

¹⁵ Օքսֆորտ Համալսարանի հայագիտական ամպիոն ի
հովանաւորութեամբ, Հրաչ Չիլինկիրեանի և Թեո վան Լինթի
կազմակերպութեամբ եւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան
նիւթական աջակցութեամբ : *Քննարկումներու օրակարքին եւ
մասնակիցներու մանրամասնութիւններուն համար, տես՝*
<http://westernarmenian21s.wix.com/oxford> կամ <https://goo.gl/MFjfh1>.

գործածուող բարբառներ, ինչպես Այնճարի/Մուսա տաղի ու Քեսապի բարբառները, կան Սփիւռքի հայաշատ թաղամասերուն փողոցները խօսուած լեզուն, օրինակ՝ Պուրճ Համուտ, Ալֆորվիլ, Կլենտէլ եւ այլն:

Ներկայ սերունդին մէջ կան լեզուն օգտագործող այլազան դասակարգեր՝

ա) լեզուն լաւ իմացող՝ գրող, կարդացող ու խօսողներ, բ) լեզուն խօսող ու կարդացողներ, գ) լեզուն միայն խօսողներ կամ «խոհանոցային» հայախօսներ,

դ) հայերէնը ուրիշ լեզուներով զուգորդուած խօսողներ եւ նման այլ տարբերակներ: Հետեւաբար արեւմտահայերէնը հասարակաց կամ տիրական լեզու մը չէ այսօր, այլ լեզուներու եւ մշակոյթներու պարունակին մէջ օգտագործուող կամ զուգորդուող լեզու մը, որ ունի իր իւրայատկութիւններն ու խնդիրները:

Արեւմտահայերէնը կենսունակ պահելու գործընթացի մեծագոյն մարտահրաւերներէն մէկը առանձնայատուկ լուծումներու կիրառումն է՝ գոհացնելու համար տարբեր «աշխարհագրութիւններ» ու պայմաններ ունեցող հայախօս ու ոչ-հայախօս սերունդի մը պահանջները: Անշուշտ կան ընդհանրական լուծումներ, ինչպէս նիւթերու պատրաստութիւնը, թուային միջոցներու եւ հնարաւորութիւններու օգտագործումը, բայց համայնքի մը լեզուն կենսունակ պահելու խնդիրները կը տարբերին միջավայրէ-միջավայր, երկրէ-երկիր:

Այսօր մօտ հինգ միլիոն հաշուող ու մօտ 100 երկիրներու մէջ ապրող հայ Սփիւռքը ունի միայն 78 ամէնօրեայ դպրոց: Օրինակ՝ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմէն առաջ, 1975-ի տուեալներով՝ գոյութիւն ունէին 60 ամէնօրեայ դպրոցներ, 25 հազար աշակերտներով: Այսօր՝ 2016-ին, մնացած են 22 դպրոց եւ վեց հազար աշակերտ: Տակաւին՝ վերջին հինգ տարիներու ընթացքին սուրիահայ համայնքի կործանումին տուեալները լրիւ ճշդուած չեն, բայց կարելի է ըսել, որ համայնքին նախապատերազմեան վիճակի ու պայմաններու վերա-

կանգնումը գրեթե անհնար է: Արդէն իսկ սուրիահայութեան աւելի քան 50 առ հարիւրը գաղթած է տարբեր ապահով ու խաղաղ երկիրներ:

Արեւմտահայերէնի բնօրրան Միջին Արեւելքի մէջ անցնող քառասուն տարիներու ընթացքին ու տակաւին շարունակուող քաղաքական, տնտեսական ու մանաւանդ պատերազմական բախումները լուրջ հետեւանքներ ունեցան լեզուի ու ինքնութեան առանցքային դրսեւորումներուն վրայ: Հիմնախնդիրներէն մէկը այն է, թէ արդեօք կարելի՞ է լեզուն կենսունակ պահել առանց աշխարհագրական «կորիզի» մը, ինչպէս Պէյրութն ու Հալէպն էին: Իսկ եթէ կորիզներ անհրաժեշտ են, ինչպէ՞ս կարելի է ապակեղրոնացած Սփիւռքի մէջ *վիրտուալ* կորիզներ ստեղծել:

Ներկայ դարուս պայմաններն ու խնդիրները նկատի ունենալով՝ յստակ է, որ արեւմտահայերէնը կենսունակ պահելու համար անհրաժեշտ է գրաւիչ, քաշողական հայկական նոր միջավայր ստեղծել: Ստեղծել այնպիսի միջոցներ, պայմաններ ու ծրագրեր, որպէսզի «խոհանոցէն» անդին, ներկայ ու նոր սերունդը խօսի ժամանակակից նիւթերու մասին եւ օգտագործել լեզուն բնական եւ ոչ պարտադրուած պարունակի մէջ: Մասնագիտական ուսումնասիրութիւններ, միջամտութիւններ ու լուծումներու առաջարկներ անհրաժեշտ են: Օրինակ՝ կանթուային տարածքի ու փորձագիտութեան մէջ գործածուող բառեր, որոնց հայերէն եզրերը տակաւին չկան կամ մատչելի չեն. նոր բառեր ստեղծելու կարիքը կայ ու մանաւանդ զանոնք առօրեայ խօսակցական կեանքին մէջ ներմուծելու անհրաժեշտութիւնը: Այսինքն՝ արեւմտահայերէնը պետք է ըլլայ ամենօրեայ ապրուած կեանքի արտայայտութեան միջոցը, նոյնիսկ եթէ ուրիշ լեզուի մը զուգորդուած կամ անոր առընթեր օգտագործուող ըլլայ:

Ծրագրային եւ գործնական ազդակներէն անդին, գալիք տասնամեակներուն արեւմտահայերէնի կենսունակութիւնը պայմանաւորուած է արեւմտահայ մշակոյթ արտադրող (ստեղծող) ու սպառող զանգուածի մը գոյութեամբ: Այսինքն՝

յետարդիական ներկայ աշխարհայնացուած սփիւռքեան կեանքին մէջ լուրջ թիւով գրողներ, մտաւորականներ, գրական ու մշակութային ստեղծագործողներ, մամուլի խմբագիրներ ու գործիչներ, հրատարակիչներ ու անոնց ստեղծած մշակոյթն ու մտածողութիւնը սպառողներ, մէկ խօսքով՝ արեւմտահայերէնով մտածողներ, խօսողներ, կարդացողներ եւ արտադրողներ: Պատմական պարունակին մէջ դիտուած՝ նման որոշադրիչ զանգուած մը գոյութիւն ունէր Յեղասպանութենէն առաջ Օսմանեան կայսրութեան մէջ, ուր թերեւս 4-5.000 անհատ հաշուող հայ մտաւորականութիւն մը, «գրոց-բրոց»ներու հայութեան թիւին հետ բաղդատած փոքր զանգուած մը, գիր ու գրականութիւն, արեւմտահայ մտածողութիւն եւ մշակոյթ ստեղծած, ապրած ու տարածած է:

Կենսունակութիւն ապահովող մտաւորականութեան հարցը անմիջականօրէն կապուած է մարդու խնդրին: Անշուշտ, այսօր գոյութիւն ունի,– ինչպէս եւ ունեցած է անցնող հարիւր տարիներու ընթացքին,– նման մտաւորականութիւն մը, որ արեւմտահայերէնը կենսունակ պահած է ու կը պահէ: Հակառակ անցեալի բոլոր դժուարութիւններուն ու ներկայի խնդիրներուն՝ ազգային կեանքի դրական փաստերէն մէկը այն է, որ այսօր արեւմտահայերէնը տակաւին առօրեայ խօսակցական լեզու է, եւ տակաւին գոյութիւն ունի խօսողներու պատկառելի զանգուած մը: Բայց եւ այնպէս, անհրաժեշտ է օրակարգի վրայ առաջնահերթ տեղ տալ «զանգուած»ը ո՛չ թէ միայն վճռական պահելու, այլ ամրացնելու, զարգացնելու եւ ընդլայնելու քաղաքականութեան, որպէսզի զարգանայ ստեղծող ու սպառող զանգուածը, որ պիտի ապահովէ արեւմտահայերէնի կենսունակութիւնը:

Արեւմտահայերէնով՝ (ա) գրողին մտածելու եւ ստեղծագործելու եւ (բ) ընթերցողին/ուսնկնդիրին խնդիրներն ու մարտահրաւերները:

Գրողի տեսանկիւնէն՝ գրականութեան մէջ լեզու պահպանելու,– կամ «հայապահպանում»ի,– խնդիր չկայ:

Ստեղծուած գրականութիւնը կրնայ «պահպանում»-ին սատարել, բայց անոր բուն շարժառիթը չէ: Գրողին առաջնահերթ նպատակը գրականութեան միջոցով իրեն եւ ընթերցողին համար վայելք ստեղծելն է, ուր լեզուն կը ստեղծուի, ու գրողը կը ստեղծէ իր լեզուն:

Բազմամշակոյթ ու բազմալեզու սփիւռքեան իրականութեան մէջ գրողը կը գտնուի «թարգմանական» աշխարհի մը մէջ. իր մտաւորական մտածողութեան մէջ կան քանի մը լեզուներ, եւ ան մրցակցութեան մէջ է ուրիշ լեզուներու հետ: Նման պայմաններու տակ արեւմտահայերէնը ունի առաւելութիւն մը, որովհետեւ աշխարհիկ լեզու է, այսինքն՝ ամէն բան կրնայ հայերէնով ըսել, կրնայ աշխարհը ընկալել եւ ապրիլ արեւմտահայերէնով: Նման պարունակէ կամ ընկալումէ մը դուրս լեզուն կը դառնայ խոհանոցային կամ շարադրութեան լեզու: Երբ լեզուն կը դադրի ամբողջը արտայայտելու իր կարողութենէն, կը դադրի լեզու ըլլալէ ու կորճաբանութեան (jargon) կը վերածուի:

Այս խնդրի միւս երեսը արեւմտահայերէնի խօսելիութեան հարցն է, ուր գրականութիւնը խօսակցական լեզունէն հեռացած է: Պէտք է վերականգնել արեւմտահայերէնի գրականութենէն «աքսորուած» խօսելիութիւնը իր լրիւ հարստութեամբ (գրաբար, բարբառ, խօսակցական): Այսօր արեւմտահայերէնը փոխանցման օղակներ չունի, եւ հիմնական հարցերէն մէկը՝ ինչպէ՞ս անհող լեզու մը փոխանակութեան լեզու դարձնելն է: Նման օղակներու պակասը նկատելի է մանաւանդ ներկայիս գրական մամուլի գրեթէ չգոյութեան, հրատարակիչներու, գիրքերու ցանցերու, ցրումի լուրջ խնդիրներու առկայութեան մէջ: Չկան նաեւ առօրեայ կեանքի մէջ հարթակներ, տեղեր, ուր գրողներն ու ընթերցողները իրարու կը հանդիպին կամ առիթներ կ'ունենան հանդիպելու:

Իսկ նոր սերունդին պարագային, անցնող տասնամեակներուն եւ տակաւին մինչեւ օրս պատանիներն ու երիտասարդութիւնը «սրբադասուած» հայերէն կը ստանան

դպրոցներու մեջ: Հետեւանքներէն մէկը այն է, որ հայկական դպրոց յաճախող աշակերտները հայերէնէն շուտով կը հիասթափուին, որովհետեւ իրենց լեզուի իմացութիւնը «տկար» է, չեն կրնար գրել ու փոխանցել: Հետեւաբար մեծամասնութեան համար աւելի դիւրին կը նկատուի օտար լեզուով գրել ու արտայայտուիլ: Հայերէն կ'օգտագործեն, բայց հայերէն չեն սորվիր: Ասոնց առընթեր կան նաեւ այլ թեքնիկ խնդիրներ, ինչպէս համակարգիչներու եւ հետզհետէ առօրեայ կեանքի անհրաժեշտութիւն նկատուող խելախօսներու (smart phone) վրայ հայատառ գրելու խնդիրը, հայերէն թուային օրինատառերու (coding) խնդիրը եւ այլն: Նոր սերունդին, մանաւանդ 8-13 տարեկաններու համար, կայ արեւմտահայերէնով գրականութեան հսկայական պակաս մը:

Հայ ինքնութիւնը՝ մասնաւորաբար նոր սերունդին համար, պարտադրուած պէտք չէ ըլլայ, այլ հաճոյք մը, կեանքը հարստացնող բաղկացուցիչ: Լեզուն պէտք է գոյատեւէ ինքնասիրաբար եւ ոչ թէ պարտադրաբար, որպէսզի կենսունակ մնայ: Լեզուն պէտք է ընտրել,– հայերէն խօսիլ, կարդալ ու գրելը,– որովհետեւ հաճոյք է: Եւ ի վերջոյ՝ մշակոյթ իրագործելու համար պէտք է միջոցներ, պայմաններ ու վայր ստեղծել:

Նոր մտածողութեան եւ տարածուած ուժերը մէկտեղելու անհրաժեշտութիւն կայ: Անհատական նախաձեռնութեամբ իրագործուած լուծումները կամ տեղական մակարդակի վրայ կիրառուած ծրագրերը կրնան հիմք ըլլալ աւելի կազմակերպուած, կառուցուած ու լայնատարած ծրագրերու: Օրինակ՝ 2006-էն ի վեր անհատական նախաձեռնութեամբ ստեղծուած է «Հայ բանաստեղծութեան համացանց» մը (<http://armenian-poetry.blogspot.com>), ուր զետեղուած են աւելի քան 2400 հայերէն բանաստեղծութիւններ, ինչպէս նաեւ այլ լեզուներով թարգմանութիւններ: Կայքէջը միջին հաշուով տարեկան մօտ 100.000 այցելու ունի՝ 30 երկիրներէ: Նման ծրագրերու կարելի է աւելցնել, օրինակ, ձայնագիրքեր (audio

books), թուայնացած գրականութեան շտեմարաններ, նոր ստեղծագործութիւններ հրատարակելու միջոցներ եւ այլն:

Ի դէպ՝ արեւելահայերէնն ալ նման խնդիրներ ունի ու գալիք տասնամեակներուն պիտի ունենայ՝ Սփիւռքի ցրուած իրականութեան մէջ: Պէտք է շեշտել, թէ այսօր ինչ որ կը կատարուի Հայաստանի մէջ, կապ ու ազդեցութիւն ունի Սփիւռքի վրայ: Բայց եւ այնպէս այս կապն ու անոր հետեւանքները թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի ղեկավարութեան ու մտաւորականութեան ընդհանրապէս անտեսուած հարցերէն մէկն են:

Ինչպիսի՞ կառոյցներ, հաստատութիւններ եւ միջոցներ պէտք են գալիք 10, 20, 30 տարուան ընթացքին արեւմտահայերէնը կենսունակ պահելու համար:

Արեւմտահայերէնի կենսունակութիւնը լուրջ միջոցներ եւ հաստատութիւններ կը պահանջէ: Անհատական կարելոր եւ գնահատելի ջանքերէն անդին անհրաժեշտ է հաւաքական կամ կազմակերպչական կամեցողութիւն, ռազմավարութիւն եւ ղեկավարութիւն, մանաւանդ երկկեզու կամ բազմակեզու միջավայրի մէջ ապրելու իրականութեան շրջագիծէն ներս:

Ընդհանրապէս հաստատութենական (institutional) մտածողութեան պակաս մը կայ սփիւռքեան իրականութեան մէջ: Կան կառոյցներ, որոնք աւելի խնդիր յարուցող են քան լուծող, գոյութիւն ունի արժէքներու հակադիր համակարգ մը: Հետեւաբար՝ նախ պէտք է մօտէն քննարկել եւ վերագնահատել գոյութիւն ունեցող կառոյցները: Նախնական ուսումնասիրութիւններու պակաս մը կայ, օրինակ՝ ղեկավար մտածողութեան մասին, հանրային կարծիքին մասին, հիմնական տուեալներ չունինք գնահատելու, վերլուծելու եւ քաղաքականութիւն ճշդելու համար:

Նկատի ունենալով, որ արեւմտահայ փորձագետներու լուրջ պահանջ մը կայ, կարելի է, օրինակ, տարբեր կառոյցներու հետ համագործակցաբար, Եւրոպական մագիստրոսի (Masters) ծրագիր մը ստեղծել համալսարաններուն մէջ այն երկիրներու, ուր հայկական դպրոցներ կան, որպէսզի աշակերտները առիթ ունենան բարձրագոյն ուսումնական մակարդակի վրայ շարունակել լեզուի եւ մշակոյթի իրենց ուսումը:

Ի դէպ, պէտք է նշել, որ,– ինչպէս փորձառութիւնը կը վկայէ,– համալսարանները արեւմտահայերէնի զարգացումի լաւագոյն հարթակները չեն:

Այսօր թուային աշխարհը հնարաւորութիւններու լայն ասպարէզ մը բացած է արեւմտահայ լեզուի եւ մշակոյթի զարգացման համար: Արագ ընթացող թուայնացած աշխարհը կը ներարկէ ընթերցողներու համակարգեր եւ դասակարգեր, որոնց կարելի է թուային լայն բովանդակութիւն տրամադրել, օրինակ՝ թուային գիրքեր, գրական գործեր, դասագիրքեր, պատանիներու դաստիարակչական խաղեր, պատկերաւոր գիրքեր եւ լայնածաւալ արեւմտահայերէնի *կորպուսը*: Համացանցը ունի ցրումի հսկայական, արագ եւ գրեթէ ձրի հնարաւորութիւններ: Նման թուային եւ արդիական միջոցներ կարելի է օգտագործել կապեր, յարաբերութիւններ (դպրոցներ, մամուլ) ստեղծելու եւ ծրագրեր ղեկավարելու համար:

Առաջարկներ

- Ստեղծել արեւմտահայերէնի քերականութեան «մայր շտեմարան» մը, որպէս աղբիւր եւ միջոց տեղական դասագիրքեր պատրաստելու եւ այլ ուսումնական նպատակներու համար:
- Ստեղծել արեւմտահայերէնի սպառիչ եւ ծաւալուն բառարան, ինչպիսին է աշխարհահռչակ Oxford English Dictionaryն (OED), որ կ'ընդգրկէ անգլերէնի աւելի քան 600.000 բառեր, օգտագործուած՝ անցնող հազար տարուան ընթացքին:

- Ստեղծել հեղինակաւոր արդի արեւմտահայերէնի բառարան (ինչպէս օրինակ՝ Oxford Dictionary of English-ը) ուսումնասիրողներու, աշակերտներու, դասախօսներու եւ տան մէջ օգտագործելու համար:
- Ստեղծել բարձրագոյն ուսմանց մակարդակի վրայ արեւմտահայերէն սորվողներու համար գործնական եւ հեղինակաւոր բառարան (Advanced Learner's Dictionary):

Կարելի է նկատի ունենալ այլ ծրագիրներ, օրինակ՝ ցարդ անտիպ մնացած արեւմտահայ գրականութիւնը կամ ժամանակակից գրականութեան ու նիւթերու թարգմանութիւնը: Քանի մը տարի առաջ սկսած Հայերէն Ուիքիփետիայի (Wikipedia) արեւմտահայերէն բաժինը նման ծրագիրներու նախաքայլը կարելի է նկատել:

«Արեւմտահայերէն հրատարակիչներու եւ հրատարակչատուներու ներկայ խնդիրներն ու սպազայի ակնկալիքները»

Տեսակէտ մը կայ, որ հայ գիրքի «փրկութիւնը» կը տեսնէ անոր շուկայական արժէք ներկայացնելուն մէջ կամ առնուազն անոր «մրցունակ» ըլլալուն մէջ: Ուրիշ տեսակէտ մը կը հաւատայ, որ «գիրքեր չեն հրատարակուիր կարողացուելու համար, ալ դարակներու վրայ դրուելու եւ ընթերցումի սպասելու համար»:

Այսօր թուայնացած գիրքերու հրատարակութեան եւ արդիական տպագրութեան նոր հնարաւորութիւնները կրնան բաւական խնդիրներ լուծել: Արդի *թեքնոլոժի*ն փոքր քանակով գիրքեր հրատարակելու հնարաւորութիւն կու տայ: Փոխանակ պարտադրուած առնուազն 500 օրինակ տպելու, կարելի է 50 կամ աւելի քիչ քանակով տպել՝ թէ՛ դրամ եւ թէ՛ պահեստի տարածք խնայելու համար: Ասոնց առընթեր կան նաեւ թուային գիրքերու հնարաւորութիւնները, որոնք ցրումի եւ տարածման շատ մը հարցեր կրնան լուծել: Բայց եւ այնպէս, հակառակ այս

հնարաւորութիւններուն՝ հայ գիրքի պարագան այսօր շուկայական հարց մը չէ, ըստ որոշ կարծիքներու: Եթէ շուկայական հարց չէ, ուրեմն գիրքերը որո՞նց համար կը հրատարակուին: Ի՞նչ պէտք է ընել որպէսզի 50-ի տեղ 500 հոգի կարդայ կամ տեղեակ ըլլայ նոր հրատարակութիւններուն:

Ամենամեծ խնդիրներէն մէկը ընթերցողի պակասն է: Գերտեղեկացուած հասարակութիւն մը հայ գիրքին համար նոր մրցակցութիւններ կամ սպառնալիքներ կը ներկայացնէ. օրինակ՝ ժամանցի նոր միջոցներու զարթօնքն ու աճը, հայերէն խօսելու հետաքրքրութեան նուազումը, ընթերցողներու հետ կապի չգոյութիւնը կամ պակասը եւ նման այլ խնդիրներ: Ասոնց առընթեր կան մշակութային ժառանգութիւն, արուեստ, գրականութիւն փոխանցելու խնդիրները, անկախ հրատարակիչներու սակաւ թիւը, Հայաստանի մէջ թարգ-մանական գրականութեան ինչպէս նաեւ հայ հեղինակներու գործերու հրատարակութեան հարցերը եւ այլն:

Ներկայ պայմաններու տեսանկիւնէն դիտուած՝ պէտք է թուային շուկային աւելի ուշադրութիւն տրուի, քան թղթային շուկային, որ հետզհետէ երկրորդական կը դառնայ, ինչպէս շատ մը բնագաւառներու մէջ արդէն դարձած է: Միւս կողմէ, անկախ հրատարակութեան լուրջ աճ կայ, թուային հրատարակութիւններու ճոխ ու հեշտ միջոցներ, ինչպէս նաեւ անդամակցութեան վճար կամ վաճառքի գործարկումը:

Մէկ կողմէ՝ նոր գրողներու համար հրատարակելու տեղ եւ հնարաւորութիւններ պէտք է ստեղծուին, միւս կողմէ՝ ընթերցողներ պէտք է զարգացնել: Կարելոր է հասութաբեր եւ ոչ հասութաբեր հրատարակութիւններուն միջեւ հաւասարակշռութիւն մը պահել: Այսօր, մանաւանդ Սփիւռքի մէջ, հրատարակուած հայատառ գիրքերու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հասութաբեր չէ:

Հրատարակչական գործօնը թերեւս արեւմտահայերէնի մտահոգութիւններու ամենաքիչ ուշադրութեան արժանացած խնդիրներէն մին է: Հրատարակչութեան իրաքանչիւր մասնիկ, – գրող, տպող, ցրուող, ծանուցող, սպառող, – լուրջ ուշադրութեան պէտք ունի: Օրինակ՝ գրողներ մշակելու ծրագրեր կամ գրողին նեցուկ կանգնելու միջոցներ գոյութիւն չունին կամ, ամենալաւ պարագային, հազուագիւտ են:

Անհրաժեշտ է մասնագիտական մօտեցումով ուսումնասիրել շուկայի պահանջներն ու նախընտրութիւնները, ինչպէս նաեւ ցրումի միջոցներու կարելոր խնդիրները: Այս գործօնները հիմնական կապ ունին ներդրումի խնդրին հետ, այսինքն՝ ներկայ իրավիճակէն դիտուած՝ նոր գիրքերու պարագային վնասներ կրելու հարցը:

Որքան ալ տպագիր թուղթն ու գիրքը գործնական ու հրապուրիչ են, ապագան թուային աշխարհն է: Արեւմտահայերէնով ներկայացուած նիւթերը պէտք է առհասարակ թուայնացնել եւ տարածել կամ մատչելի դարձնել թուային շտեմարաններու, ծրագրերու եւ մամուլի միջոցներով:

Այստեղ կան երկու հիմնական գործօններ կամ անհրաժեշտ կարիքներ: Նախ՝ մարդուժ, արեւմտահայերէն բովանդակութիւն, – նիւթեր, պատմուածքներ, հեքիաթներ, տեղեկութիւններ եւ այլն, – ստեղծելու համար պատրաստուած մարդիկ: Երկրորդ՝ արհեստավարժ մասնագէտներ եւ հնարաւորութիւններ ստեղծողներ, այսինքն՝ թուային զանազան հարթակներ, մասնագիտական ցանցեր, ժամանակակից գործիքներ ստեղծողներ:

Առաջարկներ

- Պատրաստել եւ հրատարակել արեւմտահայերէնով նիւթեր՝ մանուկներու, պատանիներու եւ երիտասարդներու համար, ներառեալ հրապուրիչ տեսքով գիրքեր, թուայնացած հրատարակութիւններ, ինտելիժենսներու (smart phones) եւ նորագոյն սարքերու միջոցով տրամադրուած նիւթեր:

- Ստեղծել հայերէն նոր հրատարակութիւններու մասին տեղեկութիւններ եւ ծանուցումներ տուող կայքէջ մը կամ թուային պարբերական մը, ուր թե՛ կարելի է նոր գիրքերու ծանօթանալ եւ թե՛ ապսպրել: Նման ծրագիր մը կրնայ նաեւ ծառայել որպէս հեղինակներու եւ ընթերցողներու *վիրտուալ* հանդիպման վայր, ինչպէս նաեւ թարգմանական, գրական, գիտական, ակադեմական շրջանակներու միջեւ հաղորդակցութիւն ստեղծելու համար:

- Զարգացնել արեւմտահայ թուային գիրքերու շտեմարան(ներ), որոնք կրնան շուկայական հիմքերու վրայ ստեղծուիլ, օրինակ՝ Amazon.com-ին հայերէն տարբերակը:

- Քաջալերել գոյութիւն ունեցող եւ նոր ստեղծուելիք թուային գործիքներու օգտագործումը, ինչպէս սրբագրիչ (spell check) գործիքներ, հայերէն տառերու ստեղնաշար, որպէսզի համացանցային նամակագրութիւններն ու ընկերային ցանցերու գրաւոր շփումները արեւմտահայերէնով ըլլան: Օրինակ՝ ըստ որոշ ուսումնասիրութիւններու, լատինատառ հայերէնը որդեգրած են յատկապէս անոնք, որոնք ստեղնաշարերէ օգտուելու դժուարութիւն ունին, հետեւաբար անհրաժեշտ է ստեղնաշարերը տեսանելի, ներբեռնելի կամ փոփոխելի դարձնել:

Մփիւռքի մէջ հրատարակուող արեւմտահայ մամուլի դիմագրուած առաջնահերթ խնդիրները եւ սպազայի մարտահրաւերները

Ներկայիս Սփիւռքի մէջ կը հրատարակուին 9 օրաթերթեր (6-ը կուսակցական) եւ 10 շաբաթաթերթեր (6-ը կուսակցական): Միացեալ Նահանգներու մէջ մէկ միլիոն հաշուող հայ գաղութը ունի մօտաւորապէս տասը հազարէն պակաս հայ թերթ ընթերցողներ: Համացանցի վրայ հայերէն կարդացողներուն թիւը վստահաբար աւելի մեծ է:

Թերթերու հիմնական դժուարութիւններու մէջ առաջնային են անբաւարար բաժանորդներու պարագան, տնտեսական միջոցներու պակասը, նոր սերունդին փոխուող նախընտրութիւնները, թուային դարու մարտահրաւերները եւ այլն:

Պէտք է բացուիլ աշխարհին թէ՛ նիւթերու հարստութեան եւ թէ՛ թուայնացուած միջոցներու լայնածաւալ հնարաւորութիւններուն իմաստով: Հասանելիութեան լայն հնարաւորութիւններ կան, – ինչպէս Facebook, Twitter, Instagram, WebTV, – ու պէտք է օգտագործել զանոնք, մանաւանդ երիտասարդութեան եւ նոր ընթերցողներու հասնելու համար:

Ընթերցողներու մեծամասնութեան համար սկզբնաղբիւրներէ արդէն իրենց քաղած երեկուան լուրը հայ օրաթերթին մէջ հին լուր է: Աւելի ուշադրութիւն եւ տեղ պէտք է տրուին տեղական ու համայնքային լուրերու, որոնք հետզհետէ կը պակսին հայ մամուլի էջերէն: Լուր տալէ անդին՝ հայ մամուլը պէտք է նաեւ օրակարգ ստեղծէ: Կը պակսին առկայ խնդիրներու քննարկումները, բազմակարծութեան ու բանավեճի մշակոյթը, համայնքային առօրեայի մասին գիտելիքները:

Բովանդակութեան հարցը: Ներկայիս Սփիւռքի մամուլին 3/4-ը կուսակցական-գաղափարախօսական ընդհանուր պարունակին մէջ կը ճշդէ նիւթերու եւ խնդիրներու օրակարգը, այսինքն՝ հանրային ուշադրութեան տրուող լուրերու ու նիւթերու օրակարգը: Այս պարունակին մէջ, օրինակ, ինքնաքննական լրագրութիւն գրեթէ գոյութիւն չունի: Մամուլը պէտք է ունենայ

դիրքորոշումներ, համոզումներ եւ տեսակետներ, որոնք համայնքին քննարկումի նիւթ կրնան հայթայթել:

Մամուլը նոր լեզու արտադրելու դժուարութիւն ունի, որ կապուած է գրողներու եւ լրագրութեան խնդրին հետ: Սփիւռքի մամուլը շատ քիչ թիւով մասնագիտացած լրագրողներ ունի այսօր: Կան լրագրական տարբեր ոճեր, որոնք կը պակսին հայ մամուլի էջերէն: Ընդհանրապէս մամուլի էջերը արագ կամ թութակային լրահոսներով ու հայաստանեան լուրերով ողողուած են, առանց հակակշիռի, քննադատութեան կամ գաղափարական վէճերու:

Յառաջիկայ 5–10 տարիներու ընթացքին կ'ակնկալուին հսկայական փոփոխութիւններ մամուլի ասպարէզին մէջ: Արդեօք հայ մամուլը պատրաստ պիտի ըլլա՞յ, օրինակ, այն օրուան, երբ թերեւս միայն թուային մամուլ պիտի ունենանք, կամ ինչպէ՞ս պետք է պատրաստուիլ դէմ-յանդիման մամուլին յառաջացող կապերուն համացանցի, ձայնասփիւռի, հեռատեսիլի, «պաստառային մամուլ»ի եւ նման նորութիւններու հետ:

Առաջարկներ

- Ազգային եւ համայնքային խնդիրներուն եւ հարցերուն շուրջ օրակարգ ստեղծել:
- Մաքուր գրական լեզուն պահպանել, բայց նաեւ հրապարակումներուն մէջ ընթերցողներուն հետ «իրենց լեզուով» խօսիլ, այսինքն կենդանի եւ ամէնօրեայ միջավայրին մէջ գործածուող լեզուն եւ «գրական լեզուն» համադրել:
- Աւելի լայն տեղ տալ բազմազան եւ ընթերցողին իրականութեան հետ առնչուող նիւթերու, յատկապէս նոր սերունդին համար:
- Թերթ-աշակերտ եւ թերթ-երիտասարդութիւն կապեր ստեղծել, օրինակ՝ դասարանի մէջ հայ թերթի ընթերցում, ամառնային վարժողական (internship) ծրագրեր երիտասարդ թեկնածուներու համար եւ այլն:

Եզրակացություն

Արեւմտահայերէնի բարդ խնդիրներն ու մտահոգութիւնները պարզ լուծումներ չունին: Այսօր արեւմտահայերէնը ունի բազմակողմանի խնդիրներ եւ «լուծումներ»-ու կնճռոտ տեսութիւններ ու առաջարկներ: Անոնց սպառիչ քննարկումներն ու գործնական կիրառութեան հարցերը մնայուն գործընթաց կամ կառոյցներ կը պահանջեն:

Օքսֆորտի աշխատանոցը սպառիչ նախաձեռնութիւն մը չէր, այլ քայլ մը դէպի նոր մտածողութիւն եւ նոր մօտեցումներու դրսեւորում: Ներկայ իրավիճակը լուրջ, մտածուած, բարձր մակարդակով կազմակերպուած ու նիւթական միջոցներով տրամադրուած ռազմավարութիւն մը կը պահանջէ:

Արեւմտահայերէնի կենսունակութեան ծրագրերը մշակելու եւ գործադրելի դարձնելու համար անհրաժեշտ է սերտ կապեր ունենալ համայնքային ղեկավարութեան եւ մտաւորականութեան միջեւ: Իրապաշտ լուծումներ նիւթական մեծ միջոցներ կը պահանջեն, եւ առանց ղեկավարութեան օժանդակութեան եւ գործակցութեան կարելի չէ լուրջ նուաճումներ սպասել:

Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ «մերձեցումի» եւ «դասական ուղղագրութեան» հարցերէն անդին արեւմտահայերէնի պահպանումն ու զարգացումը պէտք է լրջօրէն մտածուի տարբեր ուսումնական, մտաւորական եւ պետական կառոյցներու կողմէ: Արեւմտահայերէնը որպէս համազգային արժէք պէտք է պետական հովանաւորութիւն վայելէ, ինչպէս ազգային ուրիշ արժէքներ ու անոնց պահպանումը: Նման հովանաւորութեան օրինական հիմքը ՀՀ Լեզուի մասին օրէնքն է, ուր ամրագրուած է որ Հայաստանը իր սահմաններէն դուրս ապրող հայերու լեզուին պաշտպանն է: Նկատի ունենալով, որ վերջին տարիներուն բաւական մեծ թիւով Միջին Արեւելքէն արեւմտահայախօսներ Հայաստանի մէջ

բնակութիւն հաստատած են, կարելի է որպէս նախաքայլ, օրինակ, արեւմտահայերէն դպրոց մը բանալ Երեւանի մէջ:

Արեւմտահայերէնին նուիրուած նոր նախաձեռնութիւններ կենսագործելու համար անհրաժեշտ են լաւ ծրագրուած նոր կառոյցներ կամ փորձառու հաստատութիւններ, որոնք բաւական մարդուժ եւ մասնագիտութիւն պիտի կարենան ի մի բերել եւ ապահովել պէտք եղած նիւթական միջոցները:

Վերջապէս հարց է, թէ նման կառոյցներու ստեղծումը իւրաքանչիւր գաղութի կամ երկրամասի պատասխանատուութիւնը պէտք է ըլլայ, թէ՞ համասփիւռքեան, համազգային հարթակի վրայ մշակուած ծրագրի մը մէկ մասը:

Առաջարկներու ամփոփում

Աշխարհայնացուած ու տարանջատուած հայութիւնը ներկայիս համակարգուած կամ կեդրոնացած կառոյց չունի արեւմտահայերէն լեզուի, գրականութեան եւ մշակոյթի մասին ստոյգ տեղեկութիւններ եւ գիտելիքներ փոխանցելու, հրատարակութիւններ հայթայթելու եւ աջակցութիւն ցուցաբերելու համար: Հետեւեալ առաջարկները կրնան որպէս հիմք ծառայել արեւմտահայերէնը կենսունակ պահելու լուծումներու որոնման գործընթացին .

- Հիմնական հարցերու նկատմամբ ճիշդ քաղաքականութիւն մշակելու համար՝ ստեղծել վերլուծական կեդրոն կամ *վիբրտուալ* հետազօտական հիմնարկ մը, ուր կարելի ըլլայ ուսումնասիրել արեւմտահայերէնի իրավիճակը եւ անոր կապուած խնդիրները իրենց համաշխարհային պարունակին մէջ եւ ստոյգ տուեալներու հիման վրայ:

- Ստեղծել հանդէս մը՝ գաղափարներ փոխանակելու եւ հարցերը հետեւողականօրէն քննարկելու համար:

- Պատրաստել նոր հրատարակություններ (բովանդակություն)՝ լեզուն պատանիներու եւ երիտասարդներու հետաքրքրական դարձնելու համար, որպէսզի արեւմտահայերէնը տեղ գտնէ անոնց չափահաս կեանքի եւ յաջորդ սերունդի կեանքին մէջ՝ իրախուսելով համապատասխան բովանդակութեան ստեղծումը, օրինակ՝ պատուէր կամ մրցոյթ 15 պատանեկան գիրքերու համար:

- Նոր սերունդը ուշադրութեան կեդրոնը պահելու համար՝ կազմակերպել մրցոյթներ եւ գիրք կարդալու ծրագրեր, օրինակ՝ առնուազն 10 գիրք կարդալ առցանց՝ համայնքներու մէջ կամ ամառնային ճամբարներու ընթացքին:

- Լեզուն տարածելու արդիական լեզուաբանական գործիքներ հայթայթելու համար՝ ստեղծել արեւմտահայերէնի շտեմարան, որ իր հերթին հիմք կրնայ դառնալ նոր բացատրական-պատմական հիմնական բառարանի մը (OED-ի նման), եւ այլ բառարաններու, մայր քերականութեան եւ տեսաձայնային նիւթերով դասագիրքերու:

- Սուրիոյ իրավիճակը եւ անոր հետեւանքները նկատի ունենալով՝ սուրիահայութիւնը ընդունող համայնքները (ՀՀ, Եւրոպա, Ամերիկա) պէտք է ծրագրուած աջակցութիւն ցուցաբերեն, որպէսզի արեւմտահայերէնի գործածութիւնը պահպանուի նոր բնակավայրերու մէջ եւ արեւմտահայերէնի օգտագործումը տարածուի անոնց ընտանիքներուն եւ շրջապատին մէջ: Տարբեր համայնքներու մէջ նոր բնիկ խօսողներու առկայութիւնը կրնայ հիմք դառնալ լեզուի բնական վերարտադրութեան գործընթացքը վերսկսելու կամ անոր զարկ տալու համար:

- Ելեկտրոնային լայն միջոցները օգտագործել որպէս արեւմտահայերէնի հարթակ: Նոր սերունդին նախընտրած հաղորդակցութեան միջոցները համատարած եւ հանրամատչելի են, եւ այս հարթակէն

(հասարակական ցանցի յարմարություններով) պետք է տրամադրել գրաւոր, ձայնային եւ տեսաձայնային նիւթեր:

* Երախտագիտութիւն — Սոյն տեղեկագրութիւնը հիմնուած է համաժողովին քննարկուած եւ արտայայտուած միտքերու նոթագրութիւններու վրայ, բայց նաեւ օգտուած եմ Թոմ Սամուէլեանի, Վարդան Մատթէոսեանի եւ Անուշ Թրվանցի նոթերէն: Շնորհակալ եմ իրենց ազնիւ աջակցութեան համար: Երախտապարտ եմ նաեւ Արմենակ Եղիայեանին, որ խնդրանքիս ընդառաջելով, սոյն տեղեկագրութեան նախնական տարբերակը կարդաց եւ շահեկան ցուցմունքներ ըրաւ: Շնորհակալութիւն Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկի Հայկական բաժնին՝ իրենց նիւթական օժանդակութեան համար եւ մանաւանդ Ռազմիկ Փանոսեանին՝ իր աջակցութեան համար: Մասնաւոր շնորհակալութիւն գործընկերոջս՝ Թէո վան Լինթին, իր յարատեւ զօրակցութեան համար: Խորին շնորհակալութիւն բոլոր մասնակցողներուն . առանց իրենց անհատական եւ հաւաքական ներդրումին անկարելի պիտի ըլլար նման որակով, մակարդակով եւ արդիւնքով հաւաք մը իրագործել:

Հրաչ Զիլինկիրեան